

Manevi Danışmanlık Sürecinde Karşılaşılan Direnç Noktaları ve Bununla Baş Etmeye Çalışan Manevi Danışman Yeterlilikleri

BÜŞRA ER ÖZDEMİR

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye
İstanbul University, Graduate School of Social Sciences, Türkiye
busrraerr.97@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-0369-9843>

GÜLÜŞAN GÖCEN

İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye
İstanbul University, Faculty of Divinity, Türkiye
gulusan.gocen@istanbul.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4856-9653>

Öz

Bu makale manevi danışmanların danışma sürecinde danışanlarca ortaya konan direncin sebepleri ve görünümünü, danışmanların bununla nasıl başa çıkma becerisi gösterdiklerini, görüşmede ele aldıkları meseleyi manevi alana getirebilme etkililiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Durum deseninde hazırlanmış bu nitel araştırmada, çalışma grubu kartopu ve zincir örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. 6'sı kadın, 4'ü erkek, 30-55 yaş aralığında (yaş ortalaması 38), İstanbul'da halen hastanelerde manevi danışmanlık yapan, ortalama 4 yıldır bu görevde yer alan, ağırlıklı olarak lisansüstü eğitime sahip 10 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Betimsel analiz ile (a) manevi danışman tanımına, (b) danışan direncine karşı manevi danışmanın yeterliliklere, (c) direncin görünümleri, sebepleri ile (d) direnci aşmada kullandıkları yöntemlere ait temalarda çözümlenmeler yapılmıştır. Manevi danışmanların danışanlar tarafından karşılaştıkları direnç karşısında; güven vererek (i), samimi ortam oluşturarak (ii) ve konuşmayı doğru yönlendirerek (iii) baş ettikleri tespit edilmiştir. Manevi danışmanların, sorularla yönlendirme (i), danışmanlık becerilerini kullanma (ii), danışanın inancına göre ilerleme (iii), danışana güven verme (iv) ve danışanın cesaretlendirilmesiyle kendisinin mesele edindiği manevi noktayı açması (v) ile danışmanın seyrinin manevi alana ilerlediği öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık, Manevi Danışman, Danışan Direnci, Manevi Danışmada Direnç Yönetimi, Yeterlilik, Direncin Üstesinden Gelme.

Points of Resistance in the Spiritual Counseling Process and the Competencies of the Spiritual Counselor Trying to Cope with It

Abstract

This article aims to reveal the causes and manifestations of the resistance that spiritual counsellors encounter in the counselling process, how the counsellors show the ability to manage with it, and how effectively they carry the issue they discuss into the spiritual field. In this qualitative research designed as a case study, the study group has been formed using snowball and chain sampling method. Semi-structured interviews are conducted with 10 people, 6 females and 4 males, aged between 30-55 years (average age 38), who currently work as a spiritual counsellor in hospitals in Istanbul and have been in this position for an average of 4 years most of them holding postgraduate degrees. Descriptive analysis is conducted on thematic areas related to (a) the definition of spiritual counseling, (b) the competencies of spiritual counselors in the face of client resistance, (c) manifestations and reasons for resistance, and (d) methods used to overcome resistance. In dealing with resistance encountered from clients, spiritual counselors are found to cope by instilling trust (i), creating a sincere atmosphere (ii), and effectively guiding the conversation (iii). Notably, spiritual counselors guide clients through questioning (i), utilize counseling skills (ii), progress according to the client's beliefs (iii), instill confidence in the client (iv), and encourage the client to address their spiritual concerns (v), highlighting the progression of counseling into the spiritual domain.

Keywords: Spiritual Counseling, Client Resistance, Resistance in Spiritual Counseling, Managing Resistance in Spitual Counseling, Overcoming Resistance.

Giriş

İnsanların maddi ihtiyaçları kadar birtakım manevi ihtiyaçları da bulunmaktadır. İnsan olmak, bir bütünlük içeriyorsa maddi ve manevi tüm istek ve ihtiyaçlarıyla kapsanmayı da gerekli kılmaktadır. Kişinin ve toplumun olgunluk ve mutluluğu, denge ve uyumu için bir dine/inanca yönelmesi, bu ihtiyaçların karşılanmasında önemli başvuru noktası olagelmıştır.¹ Bununla birlikte maddi istek ve ihtiyaçlardan farklı olarak manevi alan daha spesifik, soyut, kompleks yapısı nedeniyle ayrı bir anlama, işleme, aktarma becerisi gerektirmesi diğer taraftan insanın insanla etkileşimi ile aktiflenmesi, insanlara destek verebilecek, dertlerine/problemlerine dini referanslar ile çözümler bulabilecek, onların yanında olabilecek kişileri olan ihtiyacını da öne çıkarmıştır. Yüzyıllardır insanın insanla iyileşmesi geleneğinin bir uzantısı olarak “manevi bakım”, “danışmanlık” ve “rehberlik”, -kelimelerinden de anlaşılacağı üzere- farklı isimlerde, zamanlarda ve disiplinlerde var olmuştur. Bugünse Batı literatüründe çok disiplinli bir alan olarak “pastoral care” veya “spiritual counseling” ifadeleri ile kullanılmakta olup ülkemizde ise daha çok “manevi

¹ Öznur Özdoğan, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji,” 130; Crystal Park, “Din ve Anlam,” 46-47.

bakım ve danışmanlık”, “manevi danışmanlık ve rehberlik” gibi isimlendirmelerle karşımıza çıkmaktadır.²

Bir kişiye karşı duyulan sevgiden dolayı onunla ilgilenme, ihtimam gösterme gibi anlamlara gelen manevi danışmanlık; kişinin kendini ve yaşadıklarını anlamlandırması, maddi ve manevi sıkıntılarını çözebilmesi, hayatıyla ilgili gerçekçi kararlar alabilmesi, çevresine sağlıklı bir şekilde uyum sağlayabilmesi, hayatının amacıyla uyumlu dengede bir yaşam sürebilmesi için kendi inancı veya dini referanslarından destek alarak iyileşmesi ve gelişmesi için bu alanda eğitilmiş olan kişilerin vermiş olduğu yardıma verilen isimdir.³ Ağilkaya-Şahin’in (2017) en yalın haliyle tanımladığı üzere; “insanın kendisine yardım etmesine yardımdır.”⁴

Türkiye’de cezaevleri, çocuk esirgeme kurumları, huzurevleri, öğrenci yurtları gibi kurumlarda yer açılan manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) alanının, hem teoride hem pratikte birtakım eksiklikleri bulunsa da zamanla yaygınlaştığı, geliştiği ve daha fark edilir olmaya başladığı görülmektedir.⁵ Bununla eş zamanlı olarak ülkemizde ilahiyat, sosyal hizmetler, psikoloji ve PDR gibi lisans programlarında seçmeli dersler, lisansüstü programlarda tezli ve tezsiz yüksek lisans programları çoğalırken uzaktan eğitimle birlikte yüz yüze sertifika programlarında manevi danışmanlık ve rehberlik alanı yoğun ilgi görmeye devam etmektedir.

Manevi danışman, insanların inanç dünyalarının yaşamlarına etkilerini fark etmelerini sağlayarak onların din veyahut maneviyat ile ilişkilendirdiği problemleriyle başa çıkmalarında danışma teknikleriyle birlikte dini manevi yöntemleri birlikte kullanan kişidir.⁶ Manevi danışmanlık hizmetinin yürütüldüğü alanların ortak özelliği, dezavantajlı grupları bünyesinde barındırmasıdır. Dolayısıyla bu hizmeti dezavantajlı bireylerle yürütecek olan kişilerin gerekli yeterliklerinin bulunması ayrıca önem arz etmektedir. Yeterlik konusunda ilk olarak manevi danışmanın kişisel yeterlik göstermesi

² Ömer Faruk Söylev, “Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkânları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği,” (doktora tezi), 298; Zuhâl Ağilkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 23; Mustafa Koç, “Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma,” 210-212.

³ Özdoğan, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji,” 132; Gülüşan Göcen, *Kavram Atlası I*, 41-45.

⁴ Zuhâl Ağilkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 23.

⁵ Asude Coşkunsever, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, 237; Aysun Özkan, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması” (doktora tezi); Aysun Bahadır, “Klinik Manevi Danışmanlık Eğitimi: Almanya KSA Modeli ve Türkiye’de Uygulanması,” (doktora tezi), 29.

⁶ Ağilkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 34; Halil Ekşi, *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, 8; Sevdâ Düzgüner ve Ali Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*, 24.

gerekmektedir.⁷ Bir insanla yardım edici bir ilişki kurulabilmesi, insanın kendisiyle böyle bir ilişki kurabilmesine bağlıdır. Bu anlamda diğer özelliklerin yanında kişinin kendisiyle kurduğu ilişki büyük önem arz eder. Manevi danışmanlık yapacak olan kişinin öncelikle kendini keşfetmesi ve kendi dini değerlerinin farkında olması elzemdir.⁸

Manevi danışmanlığı, psikolojik danışmanlıktan ayıran en önemli ayrıcalardan biri, “din”dir.⁹ Akademik psikolojinin din, inanç ve kültüre bakışı, modern bilim düzleminde pozitivisttir. Bu sebeple psikolojik danışmanlıklarda kişinin bütüncüllüğüne hitap edebilme, kişinin manevi boyutunu kavrayabilme konusunda psikolojinin bakışının darlığı, önemli bir sorunsaldır.¹⁰ İnsanın hem metafiziksel ihtiyacı hem de fiziki dünyadaki ihtiyaçları çerçevesinde kutsal evren ve insan/insanlar ile ilişkisini düzenleyen inanç ve dini sistemler, kişinin sağlıklı ilişkiler kurabilmesini ve potansiyellerini en iyi şekilde kullanarak anlamlı ve huzurlu bir yaşam kurabilmesini sağlarlar.¹¹ Bundan dolayı manevi danışmanlığın yapı taşlarından biri olmuştur.

Manevi danışmanlık, psikolojik danışmanlığın aksine insanın problemlerine din çerçevesinde çözümler bulmaya çalışırken amacı, onlara yaşam sorunlarıyla birlikte inanç sorunlarında da yardımcı olabilmektir. Bu çerçevede manevi danışmanların dini boyutta gerekli yeterliğe sahip olmaları gerekmektedir. Genel dini bilgilerden önce kendi inancından emin olmalı ve varoluşsal sorunlarına kendi içinde cevaplar verebiliyor olmalıdır. Bununla birlikte -Müslümanlara yönelik bir manevi danışmanlık yapılacaksa- İslam inanç, ibadet ve ahlak esaslarını bilmeli, ayet ve hadisleri yorumlayabilmeli, Kur’an’ı Kerim’de insanlara verilmek istenen mesajlar, işlenen konular, kıssalar hakkında bilgi sahibi olmalı, o dinin insana ve hayata bakışı, hayatın anlam ve amacını yorumlama şeklini bilmelidir; yani

⁷ Faruk Caner Yam, “Psikolojik Danışmanların Tükenmişlik Düzeyleri, İş Doyumu/Mesleki Memnuniyet Düzeyleri ve Psikolojik Danışma Öz Yeterlikleri: Türkiye’de Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi,” 125.

⁸ Ağlıkaya-Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 80; Hatice Kılınçer, “Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye’deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma,” 57.

⁹ Ekşi, *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*, 13.

¹⁰ Deniz Canel Çınarbaş, “İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye’de Yerel Sağaltım Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri,” 28; Fuad Bakioğlu, “Psikolojik Danışman Adaylarının Özyeterlikleri ile Kültüre Duyarlılıkları, Cinsiyet Roller ve Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi,” (doktora tezi), 19.

¹¹ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 32; Göcen, *Kavram Atlası I*, 6.

kişinin dini ve manevi inançla uygulamalarını o kültürel bağlam içinde tanımlayabilmelidir.¹²

İletişim yeterliği, manevi danışmanda olması gereken bir diğer unsurdur. Bununla manevi danışmandan beklenen, güzel konuşma becerisine sahip olması, açık, net ve anlaşılır bir dille konuşması, insanlarla iyi ilişkiler kurabilmesi, iyi bir dinleyici olması ve kişilerarası ilişkilerinde başarılı olmasıdır.¹³ Aynı zamanda manevi danışman, olaylara geniş yelpazelerden bakabilecek donanımına sahip olmalıdır. Maneviyatı kapsamlı bir şekilde her yönüyle (inançlar, ritüeller) ele alabilmesi gerekir; önemli noktalar göz ardı edildiği takdirde danışanın değişim yolculuğunu olumsuz etkileyebilmektedir. Bunun yanında danışma sürecinde sadece maneviyat odaklı olmak, danışanın başvuracağı diğer meselelerin çözümünü zorlaştırmaktadır.¹⁴

Manevi danışmanlıkta olması gereken bir diğer yeterlik, psikolojik yeterliktir. Manevi danışmanlığı psikolojik danışmanlıktan ayıran unsurlar olduğu gibi ikisini birleştiren unsurlar da mevcuttur. Manevi danışmanlar her ne kadar psikolog ya da psikiyatrist olmasa da ilk yardım düzeyinde psikoloji bilgisine sahip olmaları gerekmektedir.¹⁵ Manevi danışmanlık bir alan/disiplin olarak insanı merkez almasına ve ona destek verme bakımından psikolojiye yardımcı olmak istemesine karşın ülkemizde din ve psikoloji ilişkisinin birbirinin karşısı ya da muadili gibi görme tutumu sebebiyle her iki taraftan da birtakım ön yargılarla karşılaşmaktadır.¹⁶ Manevi danışmanı, danışmanlık sürecine girerken -bu sebepten- kişisel bağlamdan önce dini ve manevi konuları konuşabilmede sosyal, kültürel, dini ve tarihi ve siyasi faktörlerden etkilenen geniş tabanlı bir konteksten yansıyan direnç karşılamaktadır. Bu makalede kişisel dirence

¹² Söylev, "Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik Alanları, İmkânları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği," 299; Turgay Şirin, *Manevi Danışma ve Rehberlik'te Yeni Bir Model Önerisi: İHSAN Modeli ve Vaka Sunumu*, 196-198.

¹³ Ağlıkaya-Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 80; Bahadır, "Klinik Manevi Danışmanlık Eğitimi: Almanya KSA Modeli ve Türkiye'de Uygulanması," 33-40.

¹⁴ Nihal İşbilen, "Manevi Danışmanlık Üzerine Fenomenolojik Bir Analiz: Morristown Tıp Merkezi Healthcare Chaplaincy (ABD Örneği)," 612-613.

¹⁵ Gülüşan Göcen, "Danışmanın Maneviliğinin Gerekliği Üzerine: Dini İçerikli TV Programlarında Soruların Sorular Üzerine Nitel bir Araştırma," 311; Mevrure Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış," 1279-1281.

¹⁶ Kılınçer, "Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma," 57; Keşer Çağlan ve Gülüşan Göcen, "Psikolojik Yardım Almanın Dini/Manevi Açısından Damgalanması ve Bu Süreci Yaşayanların Manevi Danışmanlık Hizmetlerinden Beklentileri," 169.

odaklanılacağından ve bu sosyal konteksin daha geniş ve detaylı alınması yerinde olacağından makalenin sınırlılığı sebebiyle kısmen değinilecektir.

Psikolojik danışmanlıkta olduğu gibi manevi danışmanlıkta da belirli ön yargılardan dolayı danışanların görüşmelerde danışmana karşı bir tutum sergileyerek ona ve görüşmeye duvar ördüğü görülmektedir. Sergilenen bu tutum psikoterapide “direnc” kavramıyla açıklanmaktadır.¹⁷ Modern psikolojide direnc kavramının kökeni, Freud’un psikodinamik geleneğine kadar gitmektedir. Terapi uygularken Freud, danışanlarında tekrarlayıcı bir biçimde ortaya çıkan ve terapiye karşı duran bir gücün varlığını yani danışanların göstermiş olduğu direnci fark eder. Danışan konuşurken duraklayabilir, söylediği bir sözü defalarca düzeltmeye çalışabilir, giysisinin bir parçası ile oynayarak dikkat dağıtabilir, konuyla alakasız sorular sorarak konuyu dağıtmaya çalışabilir. Danışanlar direnc gösterirken konuşmalar bile anlamsız çağrışımlarda bulunarak duygu ve düşüncelerini çeşitli savunma mekanizmaları kullanarak danışmanın ve danışma sürecinin önüne bir engel olarak koyar. Ona göre direnc, aktarıma yönelik bir savunmadır.¹⁸

Psikoloji literatüründe direnc; konuşma direnci, mahremiyet direnci, katılım direnci, ilişkiyel direnc, çözüme direnc ve kurallara direnc gibi çeşitli formlarda görülebilmektedir. Benzer direnc türleri manevi danışmanlık sürecinde de görülebilmektedir. En çok karşılaşılan direnc türlerinden biri olarak kabul edilen konuşma direnci, danışanın yeterli düzeyde konuşmamasını ifade etmektedir. Uzun süre sessiz kalan danışanlar konuşmaya direnirler. Bunun yanında konuştuklarında da kendi yaşantıları ve duygularından ziyade farklı konulara geçişler yaparlar. Genel olarak “evet”, “hayır”, “bilmiyorum” gibi kısa cevaplar vererek asıl konuşulması gereken konuları geçiştirirler. Aynı zamanda, danışmana da gerekli gereksiz hatta cevabını bildiği sorular sorarak zaman geçirirler.¹⁹

Mahremiyet direnci ise danışanların mahrem yönlerini danışmanıyla paylaşırken konu her ne kadar önemli olsa da ayrıntıya inmeden yüzeysel konuşmalar yapmasını ifade eder. Kısa ve konuyla alakalı olmayan bilgilendirici yanıtlar verir. Sorumluluk direnci olarak da bilinen katılım direnciyse danışanın görüşme sürecinde kendisinden beklenen sorumluluğu ve katılımı göstermemesidir. Bu direnci gösteren danışanlar, genelde kendi

¹⁷ Erdinç Öztürk ve Hülya Ayhan, “Psikoterapinin Temel İlkeleri ve Temel Bileşenleri,” 146.

¹⁸ Ezgi Tuna, “Psikoterapide Direnci Anlamak ve Direncle Çalışmak,” 11.

¹⁹ İsa Özgür Özer, “Terapötik Yolculukta Bir Tümsek: Direnc,” 224; Ağılkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 80.

sorunlarını dışsallaştırarak çevresindeki insanları suçlarlar. Bu kişilerden "Bu benim problemim değil." ifadesi çokça duyulur.²⁰

İlişkisel direnç, danışan ve danışman arasındaki ilişkinin antiterapötik bir hale geldiğini göstermektedir. Danışan, danışmanına karşı kişisel ilgi gösterebilir, danışmana karşı düşmanlıktan cinsel arzuya kadar uç duygular geliştirebilir. Ayrıca danışmanı sürekli tartışma haline girerek eleştirmesi, yeteneğini sorgulaması danışanların bu noktada yaptığı kalıp davranışlardır. Çözümüne direnç ise danışanların problemlerinin çözümlerine yanaşmamalarıdır. Kendini anlamaya karşı olmak, kişisel sorunlarını reddetmek, şimdiki yaşamak yerine geçmişe ya da geleceğe takılı kalma, problemlerin çözümünü yok sayarak belirtilerle uğraşmak gibi davranışlar direncin bu boyutunu temsil etmektedir.²¹ Son olarak ele alacağımız kurallara direnç ise danışanın danışma sürecinde belirli olan kurallara bilinçli olarak uymamasını ifade eder. Danışanın randevuya sürekli geç gelmesi, ücret ödememesi, danışmana bir şeyler satmaya çalışmak gibi davranışlar bu direnç çeşidine girmektedir.²²

Danışanların direnç göstermesine sebep olarak birden çok faktör sayılmaktadır. Ağılıkaya-Şahin, içsel ve dışlar nedenler olmak üzere iki faktörde incelemiştir.²³ Buna göre kişinin bulunduğu yer, zaman, kişi, bağlam dışsal direnç faktörlerini oluştururken kendi kendine halledebileceği böyle kontrol ve güven altında olduğu inancı, problem hakkında konuşmanın kaygı artırması, duygu ve düşüncelerinin konuşursa kontrolden çıkacağı ve yaşamını zorlaştıracağı düşüncesi içsel direnç faktörlerini oluşturmaktadır.

Dış direnç faktörlerinden sayılabilecek sosyokültürel etmenlerin direnci ortaya çıkarmadaki etkisi, oldukça fazladır.²⁴ Mesela aile hayatıyla alakalı mevzular mahrem sayıldığından dolayı onları başkalarına anlatmak bazı kültürlerde ayıplıdır. Bu da danışanların belirli konuları anlatmalarında direnç göstermelerine sebep olmaktadır. Bunun yanında ataerkil kültürde büyümüş bir erkek, duygularını tamamıyla belli etmeyi ve özellikle kadınlara duygularından bahsetmeyi güçsüzlük olarak algıladığından dolayı direnç gösterebilmektedir. Kimi kadınlar ise dini ve

²⁰ Polat Tunçer, "Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme," 376.

²¹ Meryem Akoğlan Kozak ve Volkan Genç, "Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Direnci Önlemede Duyguların Yönetiminin Önemi: Hizmet İşletmeleri Açısından Bakış," 85.

²² Tunçer, "Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme," 376; Özer, "Terapötik Yolculukta Bir Tümsek: Direnç," 222-225.

²³ Ağılıkaya Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 15.

²⁴ Muharrem Aka, "Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-I: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Kuramsal Analizler," 205.

kültürel altyapılarından dolayı erkeklere kendilerini açamamaktadır.²⁵ Aynı zamanda geçmişten gelen acı tecrübeler, geçmişin acı tecrübelerinin yeniden canlanma korkusu, kişinin kendisine kendisinden başkasının yardım edemeyeceği inancı ve ihtiyaçlarının giderilemeyeceği inancı danışanlarda dirence sebep olabilmektedir.

Direncin nedenlerine baktığımızda genelde danışan odaklı nedenler üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Fakat tüm nedeni danışana yüklemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Geleneksel bakış açıсындаysa önceleri direnç danışandan kaynaklı bir süreç olarak görülmekteyken zamanla bu durumun yalnızca danışandan kaynaklı değil, danışmandan ve aradaki ilişkiden de kaynaklanabileceği görüşü benimsenmiştir. Bazen danışmanın sözleri, davranışları ve kullanmış olduğu metot da danışanı dirence itebilmektedir.²⁶ Özellikle dine ve kültüre duyarlılığın daha çok olduğu geleneksel toplumlarda danışmanın geçtiği modern eğitim ile danışanın dünya görüşü arasındaki uzaklık ya da bununla ilgili olumsuz tecrübeler danışma sürecine girme ve süreci ilerletebilme veyahut süreçten yararlanabilme durumlarını etkilemektedir.²⁷

Çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan direnç, üstesinden gelinmesi gereken ya da ortadan kaldırılmasa bile danışman tarafından yönetilmesi gereken bir olgudur. Özer, bu durumu "Direncin yönetilmesinden kasıt aslında onu ortadan kaldırmak için enerji harcamak yerine, terapötik bir faktöre çevirmek adına uğraşmanın ... doğru analiz yapıldığı takdirde bir ilerlemenin habercisi olarak görmek gerektiğinin danışanların konuşmak istemedikleri konu ve kişiler ya da hatırlamakta zorlandıkları anıların psikolojik danışman tarafından yakalanması, danışanların gösterdikleri direnci ve onun nedenlerini fark etmeleri için doğru anda yorumlanması gerekli"²⁸ olduğunun altını çizmektedir. Bunun yanında dirençle karşılaşan danışmanın müdahale etmek için öncelikle öz değerlendirme yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Danışman müdahale öncesinde kendi duygu durumunu kontrol altında tutmalı, danışana öfkelenmek, tartışmaya girmek gibi gereksiz tepki vermekten kaçınılmalıdır. Aynı zamanda danışmanın

²⁵ Omar M. Mahmood ve Sawsan R. Ahmed, "Psikolojik Ölçme ve Değerlendirme," 73; Levent Yaycı, "Grupla Psikolojik Danışmada Direnç: Önleme ve Müdahale Yolları," 1001.

²⁶ Kozak ve Genç, "Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Direnci Önlemede Duyguların Yönetiminin Önemi: Hizmet İşletmeleri Açısından Bakış," 88; Tuna, "Psikoterapide Direnci Anlamak ve Dirençle Çalışmak," 12-13.

²⁷ Vick Genia, "Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar: Mesleki Mülahazalar ve Öneriler," 79-80; Bakioğlu, "Psikolojik Danışman Adaylarının Özyeterlikleri ile Kültüre Duyarlılıkları, Cinsiyet Rollerini ve Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi," 103-105.

²⁸ Özer, "Terapötik Yolculukta Bir Tümsek: Direnç," 9.

kendini suçlamadan müdahalelerini gözden geçirmesi de direnci yönetmede önemli faktördür. Mesela danışmanın bazı söz ve tutumlarından dolayı kendini yönlendirilmiş ve baskı altında hisseden danışanlara karşılık; danışman, uzman kimliğinden sıyrılarak danışanlarla gerçek ilişki kurması dirence karşı atılmış bir adım olabilmektedir.

Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik gelişmekte olan, çalışılması beklenen, konuları bakımından zengin bir alandır. Makalemizin konusu yurt içi literatürde görebildiğimiz kadarıyla daha önce çalışılmamış olup bu haliyle manevi danışmanlık alanında akademik olarak ilk kez çalışılmaktadır. Kendi içinde sınırlılıklarıyla birlikte bu makalenin amacı manevi danışmanların danışmanlık desteği almak için gelen kişilerde karşılaştıkları direnç ve çeşitlerinin ne olduğunu, bunu ortaya çıkaran sebepleri ve bunu aşabilmesi ve kişiye eşlik edebilmesi için manevi danışmanların o direnç ile nasıl başa çıktıklarını ortaya koymaktır. Elbette bununla birlikte danışanın direnci kadar danışmanın kişiye açabilmeyi sağlayabilme becerisi yani yeterlilikleri de öne çıkacağı için araştırmanın diğer alt amacı da direncin aşılmasını sağlama ve ileri safhada önleme için danışmanın donanımlarına dair görüşlerin ortaya konmasıdır. Bu sebeple çalışmada (i) Danışanların direnç göstermesine sebep olan faktörler nelerdir? ve MDR görevlisi katılımcılar bununla nasıl baş etmektedir? (ii) MDR görevlisi katılımcılara göre manevi danışmanın ne gibi yeterliklere sahip olması gerekmektedir? sorularına cevap aranacaktır.

1. Yöntem

Bu çalışmada manevi danışmanlık yapan kişilerin danışanlarıyla ilişkilerinin nasıl olduğu, onları olumlu-olumsuz etkileyen faktörlerin neler olduğu, danışanları tarafından karşılaştıkları direncin nedenleri, bu dirençle başa çıkma yollarını incelemek için nitel araştırma yöntemi içerisinde durum çalışması modeli kullanılmıştır. Henüz ülkemizde yeni gelişmekte olan bir alan olarak MDR'yi sahada yaşanan olgu ve olayları yerel kodlarıyla anlamak için nitel metodoloji tercih edilirken bir durumun derinlemesine çalışılıp betimlenmesine odaklanması, olaylar ve durumlar hakkında önemli ve zengin bakış açısı kazandırmasından dolayı desen olarak durum çalışması, araştırma amacı ve sorularıyla uyumlu olmuştur.²⁹ Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış, konuşmanın akışına göre ilave sorular eklenerek konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Manevi

²⁹ John Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 79; Münevver Subaşı ve Kübra Okumuş "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması," 420.

danışmanlık görevinde olan kişilerle yapılan görüşmelerin betimsel analizi yapılarak kişilerin bu görevde edindikleri tecrübeler, karşılaştıkları olumlu ve olumsuz tutumlara ilişkin bulgu ve öneriler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1.1. Çalışma Grubu

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile kartopu/zincir örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Süreç içerisinde ulaşılan katılımcının yönlendirmesiyle kartopu gibi büyüyen kartopu örneklemede zamanla bazı isimler öne çıkarken hangi özellikli kişilerin amaca daha çok veri taşıyacağı da gündeme gelmektedir. Ölçüt örneklemede ise duruma ilişkin bu kıstaslar ile katılımcıların niteliğinin artırılması amaçlanmaktadır.³⁰ Bu doğrultuda araştırmamızda çalışma grubumuzdaki manevi danışmanlar, İstanbul'da hastanede görev yapan ya da yapmış olan MDR görevlilerinden seçilmiş olup özellikle lisansüstü eğitilmiş olmasına öncelik verilmiştir. Lisansüstü eğitimlerinin olmasının istenmesindeki sebep, kendini ifade etme ve işini yerine getirirken eğitimi bakımından donanımlı olmalarının yeterlilik ve beceri bakımından daha zengin veri sağlayacağı düşüncesidir. Aynı zamanda katılımcımızın hepsi İstanbul'da ikamet etmektedir. İstanbul, hastane MDR görevlileri bakımından da en eski ve onlara gelen danışan çeşitliliği bakımından da daha yoğun bir şehirdir ki kartopu yöntemine de bu sebeple daha da müsaittir. İlk hastane MDR uygulamalarının İstanbul'da başlamış olması ve halen yoğunluklu olarak burada devam ettirilmesi de bu şehri öne çıkarmaktadır.

Farklı yaş ve cinsiyette 6'sı kadın, 4'ü erkek olmak üzere 10 kişiden oluşan katılımcıların 30-35 yaş arası 1 kişi, 39-45 yaş arası 6 kişi, 45-55 yaş arası 3 kişidir. Katılımcıların 3'ü bekar, 7'si evlidir. Bununla birlikte katılımcılarımızın 5'i Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yüksek lisans mezunu, 2'si Din Psikolojisi alanında doktora yapmakta, 1'i Din Eğitimi yüksek lisans mezunu, 1'i Sosyoloji yüksek lisans mezunudur. Katılımcılarımızın bu görevde olma süreleri en az 6 ay, en fazla 7 yıldır. Bu çeşitlilikle mesleki tecrübenin en az ve daha yoğun olanları arasındaki çeşitlilik yakalanmaya çalışılmıştır.

1.2. Veri Toplama Aracının Oluşturulması ve Veri Toplama Süreci

Görüşmeler için öncelikle ilgili literatür taranmış bir soru havuzu oluşturulmuştur. Araştırmanın amacı ve soruları çerçevesinde soru sayı ve içerikleri tekrar gözden geçirilerek uygulanacak forma ulaşabilmek için bir

³⁰ Saharan Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, 55-82.

dizi işleminden geçirilmiştir. Yarı yapılandırılmış biçimdeki sorular mantığa ve sürece uygun şekilde oluşturulup sıralanmış, katılımcıların anlayabileceği seviyede sade bir dil kullanılmıştır. Soruların geçerliliği bakımından görüşme formu, din psikolojisi alanında uzman iki akademisyen tarafından incelenerek geri dönüşleri alınmış, onların da görüşleri doğrultusunda tekrar düzenlemelerden geçirilmiştir. Katılımcılarla ana mülakatlara geçmeden önce 2 kişi ile pilot görüşme yapılarak soruların içeriği, sıralaması, anlaşılması ve soruların veri almaya elverişliliği test edilmiştir. Bu işlemlerden sonra toplam 12 soruluk elde edilen forma, katılımcıların kişisel bilgilerinden oluşan (isim-soy isim, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, çalıştığı kurum) birinci kısım da eklenmiştir.

Nihai şeklini alan veri toplama aracı, uygulamaya geçilmeden önce İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Etik Kurulu'na sunulmuş ve onay alınmıştır (23.11.2022-1397209). Etik kurul onayından sonra da görüşmeyi kabul eden kişilerle gerekli randevular oluşturulmuş, katılımcıların görüşme yapmak istedikleri yer öncelenecek -ki bunlar çoğunlukla görev yaptıkları hastaneler olmuştur- belirtilen tarih ve saatte görüşülmüştür. Görüşme öncesinde sağlıklı veri alabilmek için katılımcılara ses kaydı alınacağı tekrar teyit edilerek alıntılama izni için onam formu sunulmuştur. Katılımcıların izni ile görüşmeler ses kaydına alınarak koruma altına alınmıştır.

1.3. Verilerin Analizi, Geçerlik ve Güvenirlik İşlemleri

Görüşme esnasında alınan ses kayıtlarındaki verilerin deşifreleri yapıldıktan sonra 2022 yılının Aralık ayında analiz edilerek değerlendirilmeleri yapılmıştır. Görüşmelerin hemen sonrasında vakit kaybetmeden deşifrelerin yapılmasına özen gösterilmiştir. Betimsel analizle analiz sürecine başlanılan çalışmada önce hangi temaların kullanılacağı belirlenmiş, ardından tematik çerçeve oluşturulmuştur. Sonrasında sorular bazında katılımcıların cevapları bir araya toplanarak kodlama işlemine geçilmiştir. Kodlamalardan sonra temalar ortaya çıkarılmıştır. Bulguları betimsel analizle dört ana başlık altında ele alınmıştır: (i) Manevi Danışmanın Tanımı, (ii) Danışanın Direncine Karşı Manevi Danışmanların Kendi Yeterliliklerine Dair Görüşleri, (iii) Manevi Danışmanlıkta Direncin Sebepleri ve Çeşitleri, (iv) Danışanların Görüşme Sürecini Etkileyen Engellerini Aşmada Manevi Danışmanların Başvurdukları Yöntemler.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği için birtakım prosedürler de dikkatle takip edilmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin ses kayıtları olduğu şekli ile yazıya dökülmüş ve katılımcıların kimlik bilgileri gizli

tutulmuştur. İsim yerine katılımcılar, yaşlarının da belirtildiği kısaltmalar ile ifade edilmiştir. Mesela birinci kadın katılımcı için (K1K) kullanılırken ikinci erkek katılımcı için (K2E) ifadesi kullanılmıştır. Aktarılabildik kriterini sağlamak için araştırma süreci şeffaf yürütülmüş ve makalede de ayrıntılı yazılmış, katılımcı grubun belirlenmesi ve grubun özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Araştırmaya ilişkin bulgular değerlendirilerek gerekli yerlerde görüşmelerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Ayrıca veri analizi sürecinde alanında uzman iki araştırmacı birlikte kodlar ve temalar yeniden yapılarak karşılaştırmaları yapılmıştır.

1.4. Araştırmacıların Rolü

Nitel araştırma ile araştırmacı, araştırmanın doğal bir parçası haline gelerek kendisinin veri oluşturma aracı olmasına ve katılımcılar ile birebir ilişki kurarak alanda farklı bakış açıları kazanma olanağı bulmaktadır.³¹ Manevi danışmanlık ülkemizde yeni oluşmuş bir alandır ve çeşitli kurumlarda manevi danışmanlar hizmet vermektedir. Henüz yeni yeni oluşmaya başlayan manevi danışmanlık ve rehberlik alanında teorik alanda çalışmaların azlığı, sahada çalışanların vaka örneklerini aktarırken dile getirdikleri danışanların direnç konusu dikkatimizi çekmiştir. Özellikle sahada çalışan manevi danışmanların ne şekilde dirençlerle karşılaştıkları, bunlarla nasıl başa çıktıklarını daha yakından anlamak ve betimlemek isteği ile çalışmaya başlandığında sahadakilerin de bunu yaşıyor olmalarına karşın bir isimlendirme içinde kavram olarak farkında olmadıkları gözlemlenmiştir.

2. Bulgular ve Değerlendirme

2.1. Manevi Danışmanın Tanımı

Manevi danışman, danışanların yaşamış oldukları sıkıntılarda, din ve inanç ile ilişkilendirdikleri problemlerle başa çıkmalarında danışma tekniklerini kullanarak onlara destek olan kişidir.³² Literatüre bakıldığında bu tanımlamada farklılıklar göze çarpmaktadır.³³ Katılımcılarımızda manevi danışmanlığın terimsel çeşitliliğinin kafa karışıklığından çok işlevine odaklanılarak tanımlama yoluna gidildiği görülmektedir. Manevi danışmanlık tanımında katılımcılarımızın en çok vurguladığı nokta, insanların sıkıntılı ve zor zamanlarında bu süreci atatabilmelerinde destek

³¹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 179; Merriam, *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*, 199.

³² Ağılıkaya-Şahin, *Manevi Bakım ve Danışmanlık*, 120; Göcen, *Kavram Atlası I*, 44.

³³ Doğan, "Hastane Örneği Üzerinden Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış," 1279; Söylev, "Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkânları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği," 298.

olmaktır. Bu sebeple manevi danışmanlığın hassas gruplara olan olumlu işlevi etkili görünmektedir. Manevi danışmanlığı, kişinin iyilik halini daha iyiye taşıyabilmek için rehberlik eden, manevi yönden destek olan, insanların hastalık dönemlerinde karmaşa, karamsarlık ve umutsuzluk anlarında onlara destek olan, insanların ruhuna dokunan bir iş olarak tanımlamaları da bunu işaret etmektedir.

Manevi danışmanlığı insanların kendilerini çaresiz hissettikleri, derin çıkmazlarının olduğu bir anda onlara dokunan bir el olarak tanımlayan bir katılımcımız (K1K), “Manevi danışmanlık insanların sıkıntılı, acılı, zor dönemlerinde bazen böyle hayatı anlamlandıramadıkları, yaşamını anlamlandıramadıkları dönemlerde, yaşamına rehberlik edecek, ellerinden tutup düştükleri o karamsarlık kuyusundan çıkmalarına yardım edecek bir hizmet bana göre.” ifadelerini kullanmıştır. Benzer şekilde manevi danışmanı; (K4K), kişinin içinde barındırdığı manevi boyutu açığa çıkarmaya yardım eden; (K7K), kişilerin sıkıntılı süreçlerinde onlara moral ve motivasyon sağlayan ve (K10E) ise dini referanslarla çözümler üreterek insanları rahatlatan kişiler olarak tarif etmiştir.

Hem saha hem de teorik çalışmalara bakıldığında manevi danışmanların, kişilerin zor ve sıkıntılı zamanlarında onların bu süreci kolay bir şekilde atlatabilmelerine destek olma, aynı zamanda kişilerin cevaplandırmada zorlandıkları varoluşsal sorularına cevap bulmada eşlik etme işlevini önde tuttukları görülmektedir.³⁴ Burada da çeşitli hastalıkları bulunan kişilerin daha çok bu soruları sorduğunu dile getiren katılımcımız (K6K), kişinin içinde bulunduğu durumla nasıl başa çıkabileceğini gösterdiğini belirtmiştir:

“İnsanlar ‘Neden ben?’ diyorlar, ‘Neden ben bu hastalığı yaşıyorum? Neden ben buradayım?’ Sadece işin maddiyat kısmına ve hastalıkla ilgili gelen arazlarla ilgileniyorlar. Ben de onun bir aşkın gücünün olduğunu, o durumla ilgili başa çıkabilmesi için neler yapılabileceğini ona tarif eden, gösteren, biraz da bununla başa çıkabilmeyi öğreten kişiyim aslında.”

Bu tanımlardan hareketle katılımcıların genelinin bu görevi tercih etme sebebi, bir yandan insanların ihtiyaçlarına yönelik hizmet etmek ve onlara faydalı olabilmekten, bir yandan da insanlara yararlı olabilmenin verdiği hazzı tatmak olması da ilgi çekici bir bulgudur. Danışan ve danışmanı

³⁴ Düzgüner ve Ayten, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*, 18; Hilal Kurtoğlu, “Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği),” (Yüksek Lisans Tezi); İhsan Demir, “Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma,” (Yüksek Lisans Tezi).

birbirine bağlayan benzer manevi referanslar, danışanı ihtiyacın ortaya çıkardığı boşluk anlamında doldururken danışmanı da iyilik için iyilik yapan kişi olarak olumlu manada iyi hissettirmektedir. Bu durumu (K2E)'nin "Hastanede böyle bir hizmetin başladığını görünce daha önceden de yaptığım için lezzetini bildiğim için hastalara olan faydasını, hastalara olan geri dönüşünü az çok hissettiğim için ben de aynı şekilde öyle hastanede manevi danışman olarak görev yapmaya başlamak istedim" sözlerinde de görmek mümkündür.

Katılımcılarımızın "Manevi danışman kimdir?" sorusuna verdikleri cevapları ayrıca kabaca yeniden tasnif edersek; i) kişilerin yaşamsal durumdaki anlam arayışları, başa çıkma süreçleri ve çaresizliklerine vurgu yaparak kişinin manevi destek ihtiyacına odaklanarak tanımlayanlarla, ii) bu dezavantajlı gruba yardım ederken -bu durumu kabul etmekle birlikte diğerlerinden farklı olarak dini referansları odağa yerleştirerek bunun eksikliği, ihtiyacı ve talep edilmesi vurgusu üzerinden tanımlayanlar olarak ikiye ayrılabilir. Bu ayrımı bir cümlede toplayan (K8K)'in "Bana göre manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoloji ile ilahiyatın böyle hani tek potada eritilip kişiye sunulan hizmet. Nedir, biz buradan psikolojiden uzak kalamayız ama direkt psikolojinin yani direkt psikoloğun yaptığını da yapamayan ama bir din görevlisinin bir vaizin de yaptığından ayrışan iki alanın kesişim noktası." sözlerinde de görmek mümkün olmaktadır.

2.2. Danışanın Direncine Karşı Manevi Danışmanların Kendi Yeterliliklerine Dair Görüşleri

Bir manevi danışmanın bu mesleği doğru bir şekilde icra edebilmesi için hem kişisel hem de mesleki anlamda birtakım yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Danışmanın danışma sürecinde karşılaştığı dirençle ilişkili olarak kendine döndüğünde sorguladığı şey, kendi öz-yeterliliğidir. Çalışmamızdaki katılımcılarımızın vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda bir manevi danışmanda en çok aranan beceri, yeterliliklerin, donanımların ne olduğuna bakıldığında; i) dini kavram ve olayları anlama ve anlatmaya dair yeterlilik, ii) kişilerin farklılıklarını anlama ve ona göre karşılık verebilmek için gerekli psikoloji bilgisi, iii) bu iki bilişsel yapıdan gelen bilgileri kullanabilme alanlara dair teknikleri bilme ve uygulama, iv) alanı sevmesi, ona ilgi duyması, gönüllü olarak işini yapması karşımıza çıkmıştır.

MDR görevlilerinin ilahiyat eğitimi oldukları ve görevlendirildikleri kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı, onlara yönlendiren sağlık çalışanlarının da danışmaya gelen tüm kişilerin de bu bilgiler dahilinde hareket ettiği

düşünüldüğünde manevi danışmanın yeterli dini bilgisinin olmaması düşünülemez. Bu sebeple katılımcımız (K1K) bu hususta manevi danışmanın önce dini yeterliklerini tamamlamış olması gerektiğini, dini bilgileri özümseyip yaşayarak hem hali ve tavırla hem de duruşuyla insanlara göstermesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte bir diğer katılımcımız (K2E) ise manevi danışmanın en az ilahiyat mezunu olarak gerekli ilmi alması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada kendi yaşantısından edindiği tecrübeler vesilesiyle bu mesleği tercih ettiğini ifade eden katılımcımız (K4K), “Kendi gelişim yolculuğumda da kendi sıkıntılarımınla mücadele ederken dini ve manevi dinamiklerinden yararlanıyordum.” sözleriyle karşılaşmış olduğu zorluklarla başa çıkarken dini dinamiklerin öneminden bahsetmiştir.

Manevi danışmanlıkta dini yeterliliğin yanı sıra psikoloji bilgisi de büyük önem arz etmektedir. İkinin de ilişkili olduğu bu alanda hiçbiri tek başına düşünülemez ve bir manevi danışmanın hem psikoloji hem de teoloji bilgisinin olması gerekmektedir. Manevi danışmanlar psikolog ya da psikiyatrist olmasalar da belirli seviyede psikoloji bilgisi ve tercih edilen terapötik metot hakkında temel bilgilere sahip olmalıdır.³⁵ Özellikle manevi danışmanlığın temelinde insan olduğu için manevi danışmanın insan psikolojisine hakim olması gerekmektedir. Bu minvalde insan psikolojine vurgu yapan katılımcımız (K5K), bu bilgi sayesinde kişilik analizini en doğru şekilde yaparak ona göre davranılması gerektiğini “Manevi danışmanın ilk o insan psikolojisini, insanı tanıması, ondaki hal ve tavırları bilerek onunla tanışmaya ve görüşmeye devam etmeli. Kişiyi kısaca analiz edip ona göre o kişinin eksikliğini tespit edip ona o yönden yaklaşarak yanında olmayı becerebilmelidir.” sözleriyle ifade etmiştir. Aynı şekilde diğer katılımcımız (K7K) da manevi danışmanın psikoloji alanında da kendini geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlahiyat eğitimini tamamlayan katılımcılarımız (K4K, K6K, K7K), psikolojiye olan ilgilerinden dolayı bu mesleği tercih ettiklerini belirterek manevi danışmanlıkta iki alanın da birbirinden ayrılmayacağını vurgulamıştır.

Dini yeterlilik ve psikoloji bilgisinin yanı sıra manevi danışmanın sahip olması gereken bir diğer yeterlilik de alana dair danışmanlığa yönelik teknik bilme ve uygulamadır. Katılımcımız (K5K), manevi danışmanın, alana dair okumalar yapması, devamlı kendini geliştirmesi gerektiği üzerinde durarak

³⁵ Uğurlu, “Dini Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği ve Türkiye Gereksinim Çözümlemesi Üzerine Nitel Bir Araştırma,” 360; Bahadır, “Klinik Manevi Danışmanlık Eğitimi: Almanya KSA Modeli ve Türkiye’de Uygulanması,” 244-246.

böylece danışanı tarafından karşılaştığı farklı tepkilere karşılık tepki üretebileceğini dile getirmiştir. Bir manevi danışman yalnızca okumalar yaparak ve teknik bilgiyi öğrenerek değil, tüm bu öğrenilenleri hayata geçirme noktasında da başarılı olmalıdır. Bu konuda katılımcımız (K8K), “Teknik bilgiyi öğrenebiliriz ama onu hayata dönüştürebiliyor mu? Bu önemli. Dinleyebilme becerisi, empati becerisi, bu tarz becerilerin de çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tarz becerilere sahip bir insanın daha ideal bir şekilde bu mesleği icra edebileceğini düşünüyorum.” sözleriyle iletişim ve empati becerisine de değinmiştir.

Manevi danışmanlar üzerine ülkemizde yapılan araştırmalarda benzer bulgulara işaret edildiği görülmektedir. Örneğin Demir’in³⁶ hastaneler üzerine yaptığı araştırmada manevi danışmanlık yapan kişilerin daha çok talep ettiği eğitimlerin en çok psikoloji ağırlıklı olduğu, onu ilahiyat eğitiminin içinde din ile psikoloji, sosyoloji eğitim alanlarının ortak noktalarından hareket eden disiplinlerin ve saha pratiği ile staj ile uygulama becerisi için vaka analizleri eğitimlerinin takip ettiği görülmektedir.

Manevi danışmanda bulunması gereken yeterliliklerden biri de alana ilgi duyması ve gönüllülüktür. Diğer tüm mesleklerin yanı sıra manevi danışmanlıkta gönüllüğün daha da önemli olduğunu söylemek mümkündür. Birebir insanlarla muhatap olunan bu alanı sevmeyen bir manevi danışman, bunu ister istemez hal ve hareketleriyle belli edebilir, bu da danışanla arasındaki iletişimi olumsuz etkileyebilmektedir. Bundan ötürü öncelikle manevi danışmanın bu alana ilgi duyması ve yaptığı işi severek yapması gerekmektedir. Katılımcılarımız da (K8K, K3E, K2E) özellikle bu noktada gönüllülüğe vurgu yapmıştır. Manevi danışmanlığı “gönülden gönle kurulan bir bağ” olarak tanımlayan katılımcımız (K2E), manevi danışmanın o gönle dokunabilmesi için öncelikle haz ve istek barındırması gerektiğini belirtmektedir.

Halihazırda lisans düzeyinde bir manevi danışmanlık eğitimi olmamasına ve güncel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’nca sahada yürütüldüğü düşünüldüğünde ilahiyat eğitimi almış kişilerden görevlendirme yoluyla bu kurumlara gönderildikleri malumdur. Bu çalışmaya katılan katılımcılarımızın çoğunluğu görevlendirmede gönüllü olduklarının altını çizerek vurgulaması dikkat çekicidir. Diğer manevi

³⁶ Demir, “Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma,” 133-140.

danışmanlık görevi yürütenlerle yapılan araştırmalarda da bu sonuç ağırlıklı olarak görülmektedir.³⁷

2.3. Manevi Danışmanlıkta Direncin Görünümleri, Sebepleri ve Çeşitleri

Genel olarak direnç, danışanların görüşmelerde danışmana bilinçli ya da bilinçsiz olumsuz ya da ket vurucu bir tutum sergileyip ona ve görüşmeye duvar örmesiyle gerçekleşmektedir. Manevi danışmanlıkta da benzer durumlar yaşanmaktadır ve çalışmamızda MDR görevlisi katılımcılarımız bunun yaşandığını kabul etmişlerdir. Katılımcılarımız, danışanlarının göstermiş oldukları dirençleri çeşitli sebeplere bağlamışlardır. i) Fiziksel sebepler (mekânın hastane olması, oda sıkıntısı, müsait olamama durumları, hastalık halleri, alanı) ii) Bilişsel ön kabuller (dine, dindara, Diyanet'e ve MDR alanına dair olumsuz ön düşünceler ya da bilgisinin az ya da hiç olmaması) ve iii) Kişisel sebepler (birbirini tanımama, tanışma sürecine ihtiyaç duyma, güven süreci, mahrem konuların olması, iletişim sorununun olması) gibi unsurlar danışanların direncine sebep olabilmektedir.

Hastanede görev yapan manevi danışmanlar fiziki ortam anlamında bir odaya her zaman sahip olmayabilmektedir. Olduğunda da kimi zaman hoca algısından kimi zaman hastanenin fiziki mevcut durumundan alt kat güneş almayan, penceresiz veya morg yanı şeklinde insanları olumsuz etkileyecek mekanlar tahsis edilebilmektedir. Bunun yanı sıra kişilerin rahat konuşabileceği bir oda olması dışında hastanelerin servisler şeklinde yatan hasta hizmeti vermesi, MDR alanının geniş kitlelerce bilinmiyor oluşu sebebiyle MDR görevlileri daha çok git yapısına uyararak kendisi yatan hasta servislerini belli bir rutini takip ederek ziyaret etmektedir. Özellikle de hastanelerde solunum, beslenme ve boşaltım açısından birçok teknolojik araca bağlı ve sağlık personeli gözetiminde olan hastaların olduğu yoğun bakım, onkoloji ve palyatif gibi alanlarda daha fazla görev almaktadır.³⁸ Bu sebeple katılımcılarımız kişilerin hastalık halinden, kullandıkları ilaçların verdiği ağırlıktan ve hastane ortamından kaynaklı görüşmek istememe, kendilerini açamama durumlarıyla sıklıkla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcımız (K1K)'in, "Şimdiye kadar görüşmek hiç istemeyen olmadı, sadece hastalığın verdiği ağırlıktan dolayı o sırada müsait

³⁷ Şeref Yıldızhan, "Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem ve Beklentiler," (doktora tezi), 87-88; Demir, "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma," 105.

³⁸ Özkan, "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması," 101; Habil Şentürk ve Gülay Korkmaz- Çetin, "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği," 376-377.

olamayabiliyor, çok fazla uykusu gelebiliyor.” ifadesinde de belirttiği üzere ortamın hastane olması, fiziksel, biyolojik psikolojik ve manevi alanların kapsamında tüm zorlu süreçlerin bir arada yaşandığı yerin özelliklerini karşımıza çıkarmaktadır.

Manevi danışmanlıkta kişilerin direnç göstermelerine sebep olarak diğer güçlü unsur, manevi danışmanlık alanının bilinmemesi olarak ifade edilmiştir. Henüz yeni bir alan olduğu için hem nasıl bir hizmet olduğunun bilinmiyor oluşu hem de manevi danışman kimdir, nedir, ne yapar gibi soru işaretlerinden kaynaklı insanlar çekimser davranmaktadır.³⁹

Bilişsel ön düşünceler alt temasında manevi danışmanların “hoca” diye tanıtılması toplumda var olan güncel stereotiplerin olumlu ve olumsuz transferi yönünde tetikleyebilmektedir. Buna örnekleyen bir durum yaşadığını belirten (K5K), karşılaşmış olduğu direnci,

“(…) Bizim kültürümüzde hoca ya düğünde ya ölümdе gelirmiş. Böyle bir izlenim olduğu için ben hoca vasfı ile gittiğim zaman ona belli bir görüşme süresini geçirmeden söylemiyorum. İlk önce danışman ya da destek personeli olarak söylüyorum; onlar hoca kimliğini sadece “Kötü bir şey mi söyleyecek? Beklediğimiz sona yaklaştık mı? O yüzden mi geldi? Görüşmek istemiyoruz.” gibi birkaç kişi de oldu veya “İhtiyaç olursa biz sizi çağırırız.” şeklinde oldu. Onlara da bana anlatma fırsatı vermedikleri için aslında.”

sözleriyle ifade etmiştir. Hastalık ve ölüm kadar sağlık ve yaşamın bir arada olduğu hastanelerde insanların din görevlilerinin yaşama değil ölüme destek sunacaklarını düşünmesi, sadece manevi danışmanlık alanıyla ilgili değil Türk toplumunun geçtiği önemli sosyokültürel etaplarından ve dini hayat içerisinde değişen dinamiklerden kaynaklı bir meseledir. Hastanede manevi danışmanı hastane imamı olarak onu da ölüm ve ölüm sonrası hayatla sınırlandıran yaklaşım, bu ikisi arasındaki ayrımın henüz oluşmadığını göstermektedir.⁴⁰ Manevi danışmanlık görevi yapan kişilerin dini yaşamları, görev aldıkları kurum itibarıyla dindar olmaları kişilerin din veya dindarlıkla ilgili da herhangi bir psikososyal, siyasi bir durumun işareti olarak görülebilmektedir. Örneğin kadın manevi danışman görevlinin başörtülü

³⁹ Doğan, “Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış,” 1299; Zeynep Usta, “Türkiye’de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri -Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma-,” (Yüksek Lisans Tezi), 44; Özkan, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması,” 156; Yıldızhan, “Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem ve Beklentiler,” 125.

⁴⁰ Şentürk ve Korkmaz Çetin, “Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği,” 377-78; Ertunç, “Sağlık Tesislerinde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme,” 575.

oluşu, ilk görüşmelerde ister istemez bir ön yargıya sebep olabilmektedir. Katılımcımız (K4K), “Bizde başörtü denilince zihinlerde oluşan belli bir ön kabul ya da ön yargı olduğu için tabii ki seni zaten doğrudan yani dini tebliği gibi görebiliyor.” sözleriyle karşılaşmış olduğu direnci belirtmiştir.

Manevi danışmanlıkta danışanın direncine, hastanın durumu ya da çevredeki faktörlerden ziyade manevi danışmanların tutumları da etkili olabilmektedir. Katılımcılara, manevi danışmanların hangi tutumlarının danışanların direncine sebep olabileceği sorulmuş, söylenmemesi gereken sözler, jest ve mimikler, sergilenen yanlış tutumlar cevapları alınmıştır. Katılımcımız (K1K), özellikle ilk görüşmede nasıl başlarsa sonrasında da öyle devam edeceğini belirterek “İlk intiba çok önemli, odaya ilk girdiğiniz zaman haliyle o sizi tanımıyor, siz de onunla yeni tanışılıyorsunuz. Sizin ona çok iyi bir izlenim vermeniz lazım.” ifadeleriyle paylaşmıştır. Ayrıca yüksek ses tonuyla konuşmamak ve abartılı ifadeler kullanmamak gerektiğini belirtmiştir. İki katılımcımız da güvenene kadarki süreçte danışanların temkinli davrandıklarını, karşı tarafa güven verdikten sonra kendilerini daha rahat açtıklarını ifade etmişlerdir:

“O tanıma güvenme süreçleri ilk önce o ilk karşılarındaki insanı tanıma sürecinde bunlar olabiliyor tabii.” (K7K)

“Yani bu normal, oluyor, evet. Bu bende de oluyor, sizde de oluyor, çünkü insan hemen kendisini açamıyor. Önce kendisinin karşıdaki insana güven vermesi gerekiyor ki kendini açabilsin.” (K10E)

Bunlarla birlikte katılımcılarımızın (K6K, K1K, K10E) vermiş oldukları cevaplara göre görüşme tekniklerini doğru kullanmamak, iletişim becerilerine sahip olmamak, dinleyici olmak yerine devamlı danışana bir şeyler aktarmaya çalışmak, o an görüşmek istemeyen kişiye ısrarcı davranmak, kişilerin acılarını hafife alarak küçümsemek, danışana acıyarak yaklaşmak, ön yargılı davranma, sürekli ümitlendirici sözler söyleme, kibirli davranma ve doğrudan psikoterapistliğe soyunma da danışanın direncine yol açmaktadır.

Danışmanın danışanda gördüğü direnci değerlendirirken ilk sorması gereken soru danışanın gösterdiği dirençle hangi amaca hizmet ettiğini anlamaya çalışmaktır.⁴¹ Yukarıdaki başlıklarda bahsettiğimiz sebeplerden kaynaklı olarak dirençle karşılaşan danışmanlarımız, çeşitli yöntemlerle bu direnci geçmeye çalışarak danışanlarıyla sağlıklı iletişim kurabilmenin yollarını bulmaya çabalamıştır. Özellikle kendini tamamen kapatmış olan

⁴¹ Özer, “Terapötik Yolculukta Bir Tümelek: Direnç,” 226

danışanlarla muhabbete başlayabilmek için onların ilgi alanlarına girmek, konuşma esnasında ipuçları yakalayarak onlar üzerinden ilerlemek danışmanların başvurdukları bir yöntem olmuştur. Katılımcımız (K1K), danışanların dünyasına bu şekilde girebildiğini belirtmiştir:

“Onun etrafındaki şeylerden ya da işte yavaş yavaş konuşurken etrafındaki eşyalardan ya da giydiği bir giysiden, herhangi bir şeyden bir yol bulabiliyoruz. Mesela, yazmalı bir hanımefendi vardı yazmanız ne kadar güzel, oyaları ne güzel deyince bizim oralarda çok meşhurdur diyerek başlar. Ondan sonra konuşma devam eder, orada yavaş yavaş açılır.”

Manevi danışmanlık, insanın insanla iyileşmesi ise içereceği içtenlik ve samimiyet oldukça önem kazanmaktadır. Samimiyetin olmadığı, sadece karşılıklı konuşmadan ibaret olan görüşmelerde danışan ister istemez araya bir set çekebilmektedir. O seti kırabilmek için danışmanın samimi duygularla, tüm içtenlikle kişiye yaklaşması gerekmektedir. Katılımcımız (K2E), “güleryüz, samimi duruş ve gerçekten değer verdiğinizi hissettirmek” ile kişinin direncinin kırılarak daha rahat açılabilirdiğinden bahsetmiştir. Bazen bu samimi ortamı özellikle hastanede dört duvar arasında yakalamak zor olabilmektedir. Böyle durumlarda da katılımcımızın (K3E) “dışarıdaki çay kahve muhabbeti ile” yöntemi devreye girmektedir. Tek kelime edemediği kişilerle açık havada, çay ve kahve eşliğinde saatlerce muhabbet edebildiğini vurgulayan katılımcımız, bu yöntemle çok kez kişilerdeki kapalılığı, çekimserliği geçebildiğini belirtmiştir.

Katılımcılarımız, özellikle direkt olarak ilk görüşmeyi reddeden danışanlara karşı pes etmemek gerektiğini vurgulamışlardır. Sabırlı bir şekilde, uygun zamanı ve ortamı kurmaya çalışarak o kişileri ziyaret etmeyle olumlu sonuçlar elde ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu noktada fazla ısrarcı davranarak kişiyi bunaltmamak gerektiğini belirten katılımcımız (K1K), “Bu konuşmuyor, bunu bırakıp gideyim asla olmuyor bizde, zorlama da tabii ki olmuyor ama hissediyorsak eğer aslında görüşmeye niyeti var, o zaman devam ediyoruz.” ifadelerini kullanmıştır. Aynı şekilde hiçbir danışanında pes etmeyen katılımcımız (K6K), kapıdan kovulsa bile tekrar o hastayı ziyaret ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte edinmiş olduğu tecrübelerden sonra aslında danışanların görüşmek ve konuşmak istediklerini anlayarak o şekilde ilerlediğini dile getirmiştir:

“Dirençlerde böyle onu ilk başlarda anlamıyordum ama zamanla bu gelişiyor, hasta psikolojisini anladıktan sonra onu hissediyorsunuz ve bu

şekilde tekrar tekrar uğrayarak, sevdirek aslında güvenebileceğini hissettirerek yapıyorsunuz.”

Manevi danışmanlık ilk olarak “Müslümanlara yönelik” gibi düşünülse de ülkemizde çeşitli dinlere ve farklı mezheplere mensup insanların bulunması, bu hizmetin daha geniş bir kitleyle hareket edilmesini sağlamaktadır. Dünya nezdinde sosyal devlet olma sorumluluğu ile vatandaşlarına kendi inanışları çerçevesinde manevi danışmanlık hizmeti sunan ülkeler, hastanelerde farklı din ve inanışlardan da manevi danışmanlar bulundurmaktadır. Ülkemizde azınlıklar içerisinde farklı kilise ve cemaatlerden de kendi mensuplarına hastane ziyaretlerinde bulunup manevi destek sağlayanlar olmaktadır.⁴² Farklı dini görüşte ya da aynı dinden olup farklı düşüncede olanlar istedikleri zaman halihazırda görev yapan, dini görüşünü paranteze alarak manevi güçlendirme işini yapacağı MDR görevlilerinden manevi destek isteme hakkına sahiptirler. Her ne kadar manevi danışman kendi inancı ve görüşü dışında biriyle görüşmesinde ona karşı ön yargısız davranmakla yükümlü olsa da farklı inançtan olan danışanların danışmanlara karşı kendilerini ifade etmekte zorlanmaları da beklenen bir durumdur. Yine benzer şekilde kültürel ve dini inanç çeşitliliği kadar dini inanç içindeki görüş/yaklaşım ya da düzey farklılıklarına saygı ve koşulsuz kabul anlayışının manevi danışman olan kişide ya da onun yürüttüğü danışmanlık sürecinin usul ve içeriğinde eksik olması da aynı sonucu yani direnci ortaya çıkaracaktır.⁴³

Kendi dünya görüşünden farklı olarak bir ateist ile karşılaştığını ifade eden katılımcımız (K2E), danışanının etrafındaki herkes tarafından yargılandığı için kimseyle konuşmadığını, kendisinin ön yargısız, damgalamadan, sevgi diliyle iletişim kurarak yaklaştığında kendisi ile görüşmelerinin ilerlediğini söylemiştir. Bu tutumu karşısında danışanının kendisiyle rahatça konuşabildiğini belirtmiştir. Katılımcımız (K8K), özellikle onu rahatsız etmemek için dini argümanlardan kaçınarak evrensel değerlere değindiğinde o kişiyle iletişimini yürütebildiğini “(...) evrensel olarak erdemler var, herkesin kabul ettiği. Farklı dine de mensup olsa Allah’a inanmasa da ortak noktalarımız elbette var. Onlar üzerinden yürüyoruz,” sözleriyle ifade etmiştir.

⁴² Hâbil Şentürk ve Gülay Korkmaz- Çetin, “Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği,” 380.

⁴³ Emre Umucu ve Nilüfer Voltan Acar, “Grupla Psikolojik Danışma Sürecinde Direnç Ögesi Olan Kültürel Etmenlere Psikolojik Danışmanın Müdahalesi,” 107.

2.4. Danışanların Görüşme Sürecini Etkileyen Engellerini Aşmada Manevi Danışmanların Başvurdukları Yöntemler

Manevi danışmanlığı psikolojik danışmanlıktan ayıran en temel unsur, meselelerin daha çok manevi temeller üzerinden çözülmeye çalışılmasıdır.⁴⁴ Danışanların bazıları bu bilinçle gelerek direkt manevi meseleleri kendisi açarken bazıları da sıkıntılarını, dertlerini manevi boyuta değinmeden anlatabilirken bir kısmı ise anlattıkları olayların temelindeki manevi boyutun farkında olmayabilmektedir. Bu durumda da manevi danışmanların olayın temelinde yatan manevi boyutu yakalayıp gün yüzüne çıkarmaları, görüşmeyi o çerçevede ilerletmeleri gerekmektedir.

Hastane teşekkülü içerisinde psikolojik danışmanlığı profesyonelce yapan uzmanlar bulunmakta iken sağlık çalışanları, hasta ve yakınlarının daha az bilinen ve bildiklerinde başvurma ihtiyacı hisseden kişilerce talep edilerek gelmeleri, konu içeriğinin manevi alanla ilgili olduğunun en önemli işareti olarak görmek mümkündür. Bunun farkında olan katılımcılarımız, kişilerin yine de manevi meselelerine girmede kimi zaman, zaman geçirdikleri konunun etrafında döndüklerini ama konuya giremediklerini beyan etmişlerdir. Bu sebeple manevi danışmanlar, süreci manevi alana getirirken kullandıkları bazı yöntemlerden bahsetmişlerdir. Bazı katılımcılarımız bunun için hiçbir şey yapmalarına gerek kalmadan, danışanların manevi danışmanlığın bilincinde olduğu için meseleyi direkt olarak maneviyata getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun biraz da danışanın inanç boyutuyla ilgili olduğunu, inançlıysa zaten meselenin manevi boyutunun farkına varabildiğini belirten katılımcımız (K6K), “Zaten benim de manevi destek uzmanı unvanıyla oraya gittiğim için kendisi eğer inancı da varsa bunu açıyor.” ifadelerini kullanmıştır. Aynı şekilde bir diğer katılımcımız da (K7K), “Aslında zaten manevi danışman olduğumuz için daha çok manevi şeyleri ile ilgili konuşuyoruz biz onlarla.” diye belirtmiştir.

Bunun yanında anlatmış olduğu meselelerin manevi boyutunun farkında olmayan ya da farkında olduğu halde o alana getirmeyen danışanlar da bulunmaktadır. Onlar için de katılımcılarımızın en çok kullandığı yöntem, danışanlara çeşitli sorular sorarak meseleyi manevi alana getirebilmelerini sağlamak olmuştur. Genellikle bu yöntemle ilerlediğini söyleyen katılımcımız (K9E), “Kendi sorgulamalarıyla biraz daha işin özüne, işin içine dahil edebiliyoruz, neyi nasıl kabul edip doğruyu yanlışını kendisinin bulmasını

⁴⁴ Uğurlu, “Dini Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği ve Türkiye Gereksinim Çözümlemesi Üzerine Nitel Bir Araştırma,” 360.

sağlıyoruz.” yanıtını vermiştir. Aynı şekilde danışanlarını sorgulatarak kendilerinin farkına varmasını sağlayan katılımcımız (K2E), “Siz acaba bu yaşadığınız sıkıntıyı bir yere bağlayabiliyor musunuz, acaba neden olabilir? Bununla ilgili hiç düşündünüz mü, aklınıza bir şey geldi mi?” gibi sorular sorarak danışanın meseleyi manevi alana getirebilmesini sağladığını belirtmektedir.

Tüm meselelerin temelinde maneviyatla ilgili bir şeylerin hep olduğunu, yaşanan her problemin, her sıkıntının psikolojik olduğu kadar manevi boyutunun da olduğunu belirten katılımcımız (K4K), tek yapılması gereken şeyin onun hatırlatılması olduğunu “Bazen bir soru sorup onu düşündürerek bir şekilde o boyuta taşıyorum ya da zaten var olan boyuta işaret ediyorum yani hatırlatıyorum.” sözleriyle ifade etmiştir.

Bir diğer katılımcımız ise meseleyi direkt olarak manevi alana çekmek yerine öncelikle danışanın inanç boyutunu ölçtüğünü, eğer inancı varsa ona göre manevi yönden ilerlediğini belirtmiştir:

“Konuşma içerisinde önce inanç konusunda sorduğumuz sorular ile onun inanç seviyesini tespit etmeye çalışıyorsunuz. (...) Önce bir tespit etmeye çalışıyorsunuz, hâl hatır sorarken işin içerisinde inşallah, Allah şifasını verir derken bir taraftan dua ederken bir taraftan vereceği cevabın inanç boyutuna bakıyorsunuz.” (K3E)

Danışanın direncinin netleşmesini sağlamak çözüme ulaşmak için en önemli yoldur ki bunun içinde en iyi yol sabırla beklemek ve dinlemektir. Çalışma şartlarının ve mevcut teknik bilgilerinin de kısıtlılık oluşturduğundan bahseden katılımcılar, en fazla dinleme metoduyla ve elzem yerlerde soru cevap ile süreci yönlendirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Diğer araştırmalarda da benzer bulguların elde edilmesi, alanın yeniliği istenilen teknik donanımın da yetmediğine işaret etmektedir.

45

Elde edilen bulgulara bakıldığında, katılımcıların direnç ile başa çıkmada ve meseleyi manevi alana getirebilmede kendilerince yöntemlere geliştirdiklerini; bu yöntemler ile danışanlarıyla sağlıklı görüşmeler gerçekleştirmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Bu noktada bir grup katılımcımız (K3E, K4K, K6K), danışanların inanç boyutunu ölçtüğünden sonra

⁴⁵ Özkan, “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması,” 221; Kurtoğlu, “Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği),” 36; Demir, “Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma,” 102; Yıldızhan, “Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem ve Beklentiler,” 105.

eğer ki inançlılarsa sabır, tevekkül, şükür gibi dini değerlerden ilerlediklerini, dini önermeler kullandıklarını, ayet ve hadislerden örnekler vererek görüşmeyi ilerlettiklerini, eğer dini yaşamla değil inanç ile bir ortak bağ kurdularsa daha çok evrensel değerlerden bahsettiklerini belirtmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde son yıllarda yürütülmeye başlanan manevi danışmanlık ve rehberlik, yaşama dair cevap arayışı içinde olan, dini/manevi soru ve problemlere yönelik olduğu kadar psikolojik sorunlarda da kişilere katkı sağlayan bir danışma sürecidir. Bu danışma sürecinde manevi danışmanların karşılaşmış oldukları birtakım sıkıntılar da bulunmaktadır. Özellikle danışanın kendini açamaması, manevi problemlerini/meselelerini paylaşmama ya da onlara dair çözüm yollarını görmeyerek çözümsüzlüğü kabullenme vb. manevi danışmanların sıklıkla karşılaştığı bir durumdur. Bu durumun anlaşılabilmesi için nitel araştırma yöntemi ile hazırlanan çalışmamızda, İstanbul'da hastanelerde manevi danışman görevinde olan 6'sı kadın, 4'ü erkek olmak toplam 10 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara manevi danışmanlığın ne anlam ifade ettiği, danışan-danışman ilişkisinin nasıl olması gerektiği, danışanların direnç göstermesinde ne gibi faktörlerin etkili olduğu, manevi meselelerin danışma sürecine girmesi konusunda danışanlarına nasıl eşlik ettikleri konusunda toplam 12 soru sorulmuştur.

Çalışmamızın ana teması olan direncin, katılımcıların verdiği cevaplar esas alındığında fiziksel ortama bilişsel ön düşünceler ve kişisel yapı kaynaklı ortaya çıkabileceği görülmektedir. İçsel ve dışsal sebeplerle ortaya çıkan direnç çeşitliliğinin çalışmamızda net bir şekilde ayrıntılandırılmadığı fakat hastane ortamının kişinin yetiştiği sosyal çevrenin, aldığı eğitim ve kişilik yapısının direnç oluşturmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Hastanede görevli MDR çalışanlarının çalışma ortamı, hastalar hasta yakınları ve sağlık çalışanları olduğu için biyolojik ve fiziksel hayati değişimlerin yoğun ve kimi zaman ciddi olması, manevi meselelerin de görüşülmesi konusunda bir öteleme/erteleme yönelimi oluşturmaktadır. Hastanenin fiziksel imkân ya da imkansızlıkları da bu gruba eklenmektedir. Bilişsel faktörler temasında ise alanın bilinmemesi, az bilinmesi yani hastane imamı olarak MDR uzmanını görmekten kaynaklı işlevinin kısıtlı değerlendirilmesi, din, dindar ve diyanetle ilgili farklı zaman ve olaylarda edindiği olumsuz yaşantıları MDR üzerine transfer etmesi gibi durumlar ifade edilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen verilere bakıldığında sahada da en çok karşılaşılan direnç türünün konuşma direnci olduğu, manevi danışmanların süreç içerisinde danışanlarının manevi problemlerini kendilerine anlatmak için zorlandıklarında manevi alana getirebilme noktasında da oldukça zorlandıklarını söylemek mümkündür. Danışanlarla görüşmelerinde bazen hiç manevi boyuta değinmeden danışanların sadece genel sıkıntıları hakkında konuştukları zamanlar oldukça fazladır. Fakat manevi danışmanlığı diğer danışmanlıklardan ayıran temel nokta manevi boyuta girebilmekten, bu yapılamadığı takdirde görüşme normal bir görüşmeden farksız sayılabilmektedir. Bunu önleyebilmek adına danışmanlar konuşma esnasında ufak ipuçları yakalayıp danışana çeşitli sorular sorarak manevi alana yönlendirmeye çalıştıklarını söylemektedir. Hâlihazırdaki MDR görevlilerinin aldıkları eğitimler ve tecrübeleri gözetildiğinde teknik altyapı bakımından kendilerinin de fark ettiği üzere birçok eksiklikleri mevcuttur. Danışanın direnci ile karşılaştıklarını anladıklarında en temel ve de etkili olma bakımından işlevsel olmaya devam eden dinleme yolunu kullanmakta oldukları görülmüştür. Bunda bireysel görüşmelerin değil halen yoğunluklu olarak servis ziyaretlerinde olmalarının ve hastane ortamında daha kısa süre ve dar alanda hareket edebilmelerinin de etkisi olduğu düşünülmektedir.

MDR görevlileri kişilerin kendi yaşamlarına girmede kişilerin zorlandıklarını güven tesis edene adar kişinin özeli/mahremi olan konularla ilgili meselelerde bu sürenin daha da uzadığını ifade etmiştir. Kişisel özellikler temasında ise danışan ve danışman özellikleri ilgileri ve farklılıkları öne çıkmıştır. Katılımcıların bir kısmı manevi danışmanlık mesleğini severek ve isteyerek geldiklerini belirtirken bir kısmı ise kurumun görevlendirmesi ile getirildiklerini belirtmiştir. Bu mesleği hakkıyla yapabilmek için ise manevi danışmanlarda dini yeterlilik, psikoloji bilgisi, alana dair teknikleri bilme ve uygulama, alana ilgi duyulması ve gönüllülük esasları öne çıkmıştır. Dar imkan, kurumsal ve bireysel boşlukların olduğu çok etmenli bir bağlam içinde gerekli donanım konusundaki eksikliklerinin farkında oldukları ve bunları gidermek edinmek için istekli oldukları gözlemlenmiştir.

Danışan kaynaklı dirençle karşılaşıldığı zaman onu direkt ortadan kaldırmaya çalışmak yerine önce altında yatan nedenleri anlamaya çalışmak, sonrasında ona uygun yöntem belirleyip uygulamak gerekmektedir. Manevi danışmanın bunu iyileşmeye döndürebilmek sürecin tıkanmasını ortadan kaldırabilmek için öncelikle bu direnci kabul etmesi gerekliliğinin önemi vurgulanmaktadır. Çünkü kişiler kabul edildikleri yerde kendilerini güvende

ve sorgulanmıyor olarak hisseder ve kendini korumak adına indirdikleri duvarları geri çeker. Buna göre danışanlar danışman tarafından ilgi ve alaka ile karşılaştıklarında dirençleri kırılarak kendilerini açabileceklerdir. Bunun için danışanlar kadar manevi danışmanların da direnç ve çeşitleri konusunda bilinçli olmaları, kişiyi iyi gözlemleyebilmeleri süreci sağlıklı yürütebilmesi için önemli bir noktadır.

Katılımcılarımızın manevi danışmada bulunması gereken yeterliliklere ilk olarak verdikleri cevap, dini yeterlilik olmuştur. Kişilerin dini ve manevi yaşantılarını baz alarak onlara eşlik etmek durumunda olmaları, bu çerçeveyi çok iyi bilmeyi ve bunu kişinin ihtiyacı olduğu yön, düzey ve miktarla yansıtabilmelerini gerektirmektedir. Bu sebeple Hastane MDR görevlileri üzerine yapılan diğer araştırmalarda, MDR görevlilerinin psikoloji bilgisi ve yöntemlerine dair becerisi ön plana çıkarken bu araştırmada dini yeterliliğin öne çıkması, aykırı ve çelişkili değil birbiriyle dolaylı da olsa bağlantılıdır. Çünkü manevi danışmanlık; kişilere inanç yolculuklarında, bilhassa kritik geçiş dönemlerinde, sınırlı süreli, çatışma ve kriz durumlarına odaklı olarak eşlik edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır ve bu tür terapötik manevi bakım dini bağlamda bir yaşam yardımı olarak değerlendirilmektedir. Bizim ülkemizde ABD ve Avrupa ülkelerinde nazaran din ve maneviyatın birbirinden ayrı olgular olarak değil, daha çok birbirini kapsayan yapılar olduğu görülmüştür.⁴⁶ Psikolojik ilk yardım düzeyinde bilgi almanın, iletişim ve danışmanlık için temel beceriyi edinmenin ihtiyaç ve isteği MDR yeterliliği için önemli diğer başlık olarak karşımıza çıkmıştır. Fakat burada psikoloji bilgisi kadar hem güncel meselelere modern insanın bağlamına bakarak hem din bilimlerinin temel alanlardaki eksik bilgiler konusunda da ihtiyacın olduğunu işaret etmektedir.

Alanın genç olmasına karşın bu kısa yekûn olan zamandaki çalışmalara bakıldığında gündem edilen mesele ve soruların ve onlara buldukları zaman içerisinde verilen cevapların aynı şekilde devam ettiği görülmektedir.⁴⁷ Saha çalışmalarına dayalı makaleler, yüksek lisans ve doktora tezlerinin giderek arttığı son zamanlarda manevi danışmanlık ve

⁴⁶ Sevede Düzgüner, *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*, 45.

⁴⁷ Usta, "Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri -Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma-"; Özkan, "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması"; Çağlan ve Göcen, "Psikolojik Yardım Almanın Dini/Manevi Açısından Damgalanması ve Bu Süreci Yaşayanların Manevi Danışmanlık Hizmetlerinden Beklentileri"; Şentürk ve Korkmaz Çetin, "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği"; Yıldızhan, "Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem ve Beklentiler".

rehberlik alanına dair durum tespitini bu etap için tamamlamış, diğer etaba geçmek için bunların bir kısmını çözümlene yoluna girme konusunda beklemede olduğu kanaatini bizde oluşturmuştur.

Ülkemizde oldukça yeni olan ve gelişmeye çalışan bu hizmetin yaygınlaşabilmesi ve çok daha fazla insana ulaşılabilmesi için manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti adına ayrı bir kadrolaşma yapılması şarttır. Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde devam eden görevlendirmelerden ziyade, sosyal kurumlar kendi bünyesinde hem din eğitimi hem de manevi danışmanlık eğitimi almış olan kişileri kadrosuna alarak hizmetin önü açılabilir. Şu an hali hazırda manevi danışmanlık yapan kişilerin büyük bir kısmı göreve getirildikten sonra bu donanımlara sahip olmaya çalışmaktadır. Asıl olması gereken yüksek lisans düzeyinde manevi danışmanlık ve rehberlik eğitimi alan ve bu alanda belli bir süre staj yapan kişilerin bu göreve getirilmesidir. Görevlendirmelerde ayrıca daimilik sağlanmamakta, bir kurumla ve MDR göreviyle tecrübe kazanmış kişi görevi bıraktığı ya da başka kuruma görevlendirildiğinde daimilik ve uzmanlaşma sağlanamamakta, MDR'nin kurumsallaşması da bundan olumsuz etkilenmektedir. Bu sebeple kurum içerisinde ister ilgili bakanlıklar (Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı) ister Diyanet İşleri Başkanlığı buradaki meseleyi görmeli, manevi danışmanlık ve rehberliğin tanımlanan meslek standartlarına göre uygun kadrolar şeklinde atama yoluyla gerçekleştirmelidir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:

Bu araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Etik Kurulu onayı ile yapılmıştır. Tarih: 23.11.2022, Karar no: 1397209 / This research is conducted with the permission of the Social and Humanities Ethics Committee of İstanbul University, decree no: 1397209, 23.11.2022.

Yazar Katkıları / Author Contributions:

Büşra Er Özdemir %50
Gülşan Göcen %50

KAYNAKÇA

- Ağılkaya Şahin, Zuhul. *Manevi Bakım ve Danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.
- Ahmed, Sameera ve Mona M. Amer. *Müslümanlar İçin Psikolojik Danışma Kültüre ve Dine Duyarlı Ruh Sağlığı Müdahaleleri*. Çev. Vahap Yorgun. İstanbul: Nobel Yayınları, 2015.
- Aka, Muharrem. "Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-I: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Kuramsal Analizler." *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, (2020): 201-233.
- Akoğlan Kozak Meryem ve Volkan Genç. "Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Direnci Önlemede Duyguların Yönetiminin Önemi: Hizmet İşletmeleri Açısından Bakış." *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 1:2, (2014): 81-92.
- Bahadır, Aysun. "Klinik Manevi Danışmanlık Eğitimi: Almanya KSA Modeli ve Türkiye'de Uygulanması." Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2022.
- Bakioğlu, Fuad. "Psikolojik Danışman Adaylarının Özyeterlikleri ile Kültüre Duyarlılıkları, Cinsiyet Roller ve Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi." Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2018.
- Canel Çınarbaş, D. "İslami ve İslam Öncesi İnançlar ve Psikoloji: Türkiye'de Yerel Sağaltım Yöntemleri Bağlamında Türbe ve Hoca Ziyaretleri." *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi* 2:1 (2015): 27-39.
- Coşkunsever, Aysun. *Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2018.
- Creswell, John. W., *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çağlan, Kevser ve Gülüşan Göcen. "Psikolojik Yardım Almanın Dini/Manevi Açından Damgalanması ve Bu Süreci Yaşayanların Manevi Danışmanlık Hizmetlerinden Beklentileri." *Değerler Eğitimi Dergisi* 18:39 (2020): 137-172.
- Demir, İhsan. "Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları Üzerine Nitel Bir Araştırma." (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2023.
- Doğan, Mebrure. "Hastane Örneği Üzerinden Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış." *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21:2 (2017): 1267-1304.
- Düzgüner, Sevede ve Ali Ayten. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu*. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Düzgüner, Sevede. *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021.
- Ekşi, Halil. *Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Ertunç, Adem. "Sağlık Tesislerinde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8:16 (2021): 556-580.

- Genia, Vicky. "Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar: Mesleki Mülahazalar ve Öneriler." Çev. Üzeyir Ok, *İslami Araştırmalar Dergisi* 12:1 (1999): 78-83.
- Göcen, Gülüşan. Danışmanın Maneviliğinin Gerekliliği Üzerine: Dini İçerikli TV Programlarında Sorulan Sorular Üzerine Nitel bir Araştırma. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt II*, Ed. A. Ayten- M. Koç- N. Tınaz içinde (283- 313), İstanbul: Dem Yayınları, 2016.
- Göcen, Gülüşan. *Kavram Atlası I*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.
- İşbilen, Nihal. "Manevi Danışmanlık Üzerine Fenomenolojik Bir Analiz: Morristown Tıp Merkezi Healthcare Chaplaincy (ABD) Örneği." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 64:2 (2023): 591-628.
- Kılınçer, Hatice. "Tıp, Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017.
- Koç, Mustafa. "Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma." *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12:2 (2012): 201-237.
- Kurtoğlu, Hilal. "Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi (Marmara Bölgesi Örneği)." Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2020.
- Mahmood, Omar M., Sawsan R. Ahmed. "Psikolojik Ölçme ve Değerlendirme." Çev. Vahap Yorgun *Müslümanlar İçin Psikolojik Danışma Kültüre ve Dine Duyarlı Ruh Sağlığı Müdahaleleri*, ed. Ahmed, Samerera- Mona M. Amer, içinde 71-86 İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2015.
- Merriam, Sharan B.. *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Çev. Selahattin Turan ve Fatma Koçak Canbaz ve diğerleri. 3. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.
- Özdoğan, Öznur. "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47:2 (2006): 127-141.
- Özer, İsa Özgür. "Terapötik Yolculukta Bir Tümsek: Direnç." *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18:3 (2017): 217-228.
- Özkan, Aysun. "Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık: Bir Karma Yöntem Araştırması," Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- Öztürk, Erdiñç ve Hülya Ayhan. "Psikoterapinin Temel İlkeleri ve Temel Bileşenleri." *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 1:6 (2021): 136-158.
- Park, Crystal. "Din ve Anlam", *Din ve Maneviyat Psikolojisi-Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, ed. İ. Çapçioğlu-A. Ayten, içinde 29-66. Ankara: Phoenix Yayınları, 2013.
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Söylev, Ömer Faruk. "Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkânları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği." Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2014.

- Subaşı Münevver ve Kübra Okumuş. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21:2 (2017): 419-426.
- Şentürk, Habil ve Gülay Korkmaz Çetin. "Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Pilot Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği." *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 10:2 (2020): 373-396.
- Şirin, Turgay. Manevi Danışma ve Rehberlik'te Yeni Bir Model Önerisi: İHSAN Modeli ve Vaka Sunumu. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Cilt 1*. ed. A. Ayten-M. Koç-N. Tınaz, içinde 186-211. İstanbul; Ensar Neşriyat, 2016.
- Tuna, Ezgi. "Psikoterapide Direnci Anlamak ve Dirençle Çalışmak." *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi* 3:3 (2016): 10-25.
- Tunçer, Polat. "Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32:1 (2013): 373-406.
- Uğurlu, Havva Sinem. "Dinî Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği ve Türkiye Gereksinim Çözümlemesi Üzerine Nitel Bir Araştırma." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2017.
- Umucu, Emre ve Nilüfer Voltan Acar. "Grupla Psikolojik Danışma Sürecinde Direnç Ögesi Olan Kültürel Etmenlere Psikolojik Danışmanın Müdahalesi." *Ege Eğitim Dergisi* 12:1 (2011): 99-113.
- Usta, Zeynep. "Türkiye'de Hastanelerde Manevi Destek Hizmetleri (Manevi Destek Görevlileri Üzerinde Bir Araştırma)." Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 2018.
- Yam, Faruk Caner. "Psikolojik Danışmanların Tükenmişlik Düzeyleri, İş Doyumu/Mesleki Memnuniyet Düzeyleri ve Psikolojik Danışma Öz Yeterlikleri: Türkiye'de Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi." *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* 70 (2019): 110-131.
- Yaycı, Levent. "Grupla Psikolojik Danışmada Direnç: Önleme ve Müdahale Yolları." *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7:13 (2017): 991-1016.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.
- Yıldızhan, Şeref. "Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem ve Beklentiler." Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2023.